

Původ a vývoj češtiny

- Hláskový a tvaroslovný vývoj češtiny, vývoj jazyka v souvislosti s rozvojem společnosti

6. století

- stěhování národů – vznik staroslověnštiny

9. století

- pronikání křesťanství - latina (ZE) + staroslověnština (1. spisovný slovanský jazyk)
- Konstantin a Metoděj – hlaholice – šíření staroslověnštiny
- 1097 - ze Sázavského kláštera vyhnání mniši - opět nastupuje latina

11.-12. stol.

- 1. písemné záznamy českého jazyka = vpisky v latinských rukopisech
- nejstarší dochovaná česká věta v latinské **kapitule litoměřické** (1057)

13. století

- **primitivní pravopis** (hlásky, které byly vlastní češtině, ale neexistovaly v latině nahrazeny latinskými hláskami, které byly zvukově nejbližší)
- **spřežkový pravopis** (užívá dvou i více lat. hlásek pro záznam jedné - spřežky)
- ojedinělý výskyt čs. textů
- české písně: Hospodine, pomiluj ny a Svatý Václave

14. století

- rozvoj češtiny, která se šíří => šíří se z klášterů a církevního prostředí na královský dvůr Karla IV (1348 – Karlova univerzita) mezi šlechtu a měšťanstvo
- rozvoj slovní zásoby přejímáním slov z NJ a rozvoj skladby
- rozkvet poezie (počátek 14. století) a prózy (od pol. 14. století)
- nejdokonalější jazyk ve spisech Tomáše Štítného (např. Knížky šestery o obecných věcech křesťanských)

15. století

- **husitské hnutí** počestění měst: ČJ v literatuře, veřejném životě, v bohoslužbách a kázáních; spisovný ČJ pro široké vrstvy
- Jan Hus: "O českém pravopisu" (o pravopisu, slovní zásobě, vyjadřování)
- =**diakritický pravopis** (nabodeničko krátké (tečka = změkčení souhlásek) a dlouhé (čárka = prodloužení samohlásek))

16. století

- **humanismus**
- vznik bohaté a česky psané literatury + odborné literatury
- čeština na školách, úřadech, v soukromé korespondenci (užívána i v Uhrách a Polsku)
- rozvoj češtiny i jako mezinárodního jazyka v Uhrách a Polsku
- nová slova (zejména z cizích jazyků)
- J. A. Komenský: "Brána jazyků otevřená", "Svět v obrazech"
- rozvoj knihtisku v Čechách
- vydání mluvnice a slovníků, např. Daniel Adam z Veveslavína (veveslavínská čeština)
- Bible Kralická (konec 16. století) – 6 svazků, vydána českobratrskou církví
- =**bratrský pravopis** (oficiální jazyk až do obrození) – místo teček již háčky, místo "š" se píše "ostré s", "j" se píše jako "g", některé samohlásky jsou označovány pomocí souhlásek

17. století

- vývoj češtiny se zpomalil po bitvě na Bílé hoře (1620)
- germanizace
- čeština jen na venkově (bohatá lidová slovesnost), česká literatura jen v náboženských spisech + jazyk kazatelů
- rozpad spisovné češtiny (nevydávané normy spis. jazyka)
- radikální omezení volnosti pohybu, samostatný vývoj češtiny v různých oblastech = vznik dialektů
- puristé - snahy o očištění jazyka od cizích vlivů – to bylo dost nešťastné

konec 18. století

- vznik národního obrození
- **obrozenecká čeština**
- 1781: zrušení nevolnictví (stěhování obyvatelstva, zejména do měst, které byly dost poněmčené)
- snaha o vytvoření a kodifikaci českého jazyka
- Josef Dobrovský: autor vědecké mluvnice češtiny, navázal na jazyk Bible Kralické, opravil bratrský pravopis (pravidla psaní "i" a "y"), sepsal (německy) "Zevrubnou mluvnici jazyka českého", "Dějiny českého jazyka a literatury", "Slovník německo-českého"

19. století

- státní jazyk – němčina
- Josef Jungmann: podstatné obohacení slovní zásoby českého jazyka ve všech oborech, vydal "Slovník česko-německý" (pětidílný)
- český jazyk i v krásné próze a poezii i ve vědě
- ve 2. pol. 19. století – ustálená pravopisná norma
- František Palacký: vyvrcholení humanistické češtiny

20. století

- Jan Gebauer: ustálení spisovného jazyka, studium staré češtiny
- formuje se skupina Pražský lingvistický kroužek - zdůrazňuje různé funkce jazyka - I. Olbracht
- 1918 - úkoly: vypracovat vědeckou terminologii, kultivovat úř. češtinu

- protektorát - čeština vytlačována - žádné stopy to nezanechalo
- 1954 – 1957: úprava českého jazyka
- 1994: další úprava českého jazyka

Hláskosloví

Změny probíhaly v době po vzniku prvních písemných památek, čímž se čeština oddálila od ostatních slovanských jazyků; nejprve v řeči mluvené, pak i ve spisovném jazyce. Šíření probíhalo ze středních Čech do okolí a ze západu na východ, takže některá moravská nářečí nebyla vůbec zasažena.

Vývoj českých souhlásek

13. stol.

- změkčené **r** → **ř**. (Např. řepa – řepa, stařec – stařec.)
- **g** → **h**. (Např. gora – hora, noga – noha.)

Vývoj českých samohlásek

12. – 14. stol.

- **a** → **ě**, **á** → **ie** po měkkých souhláskách a to na konci slova ve všech případech; uvnitř slova jen když následovala souhláska měkká nebo změkčená. (Např. duša – dušě, muža – mužě, sázati – sázěti.)
- **u**, **ú** → **i**, **í** po měkkých souhláskách. (Např. dušu – duši, mužu – muži, kryju – kryji.)
- dvojhláska **ie** (krátká psaná jako **ě**) → **e**. (Např. dušě – duše, mužě – muže, sázěti – sázeti.) **ě** se udrželo jen po **v**, **b**, **p**, **m** (např. věk, běh, pěna).

14. – 16. stol.

- **ó** → **uo** → **ů**. (Např. kón → kuoň → kůň.)
- **ú** (uprostřed) → **ou** (psáno až do 1./2 19. stol. jako **au**). (Např. súd → soud, rukú → rukou, vedú → vedou.)
- **y** → **ej**, což ovšem neproniklo do spisovné češtiny. (Např. młyn → mlejn, dobrý → dobrej.)
- **i** → **ě**. (Např. viera → víra, nosie → nosí, dušiech → duší.)
- **é** → **í**. (Např. řeci → říci, obilé → obilí.) Do spisovné češtiny proniklo jen někdy (např. zůstává mléko, mladé).
- **aj** → **ej**. (Např. vajce → vejce (ale vajec), dělaj → dělej (ale dělají).)

Tvarosloví

Staročeské skloňování mělo nejen jednotné a množné číslo, ale i tzv. **duál** = **číslo dvojné**. Používalo se pro dvě věci, zvířata a lidi. Dnes zbylo *dvě, dva, obě, oba* a jména částí těla vyskytující se ve dvojicích (*oči, uši* apod.).

Nerozlišovala se životnost u rodu mužského, 4. pád byl stejný jako 1. Pak se 4. pád změnil podle 2. (*vizu chlap* → *vizu chlapa*). V 1. pádě množného čísla byly i u rodu mužského neživotného koncovky *-i, -ové* (*koláči, pohlavci, hradové*), pak byly převzaty koncovky 4. pádu (→ *koláče, pohlavky, hrady*).

Stará čeština měla více časů pro vyjadřování minulosti, tzv. **aorist** (*vedech = vedl jsem*) a **imperpektum** (*vediech = vedl jsem*), které se používaly až do 14. stol. Užíval se také složený tvar času předminulého, tzv. **plusquamperpektum** (*byl jsem nesl, byl jest nesen*).

Ve 14. stol. měla téměř všechna slovesa v 1. osobě jednotného čísla přítomného času **koncovku -u**, která se někdy změnila na **-i** (*vizu – vizí, znaju – znají*). Pouze slovesa *jsem, viem, jiem, mám, dám* měla koncovku **-m**. Od konce 14. století se **-m** šířilo i na ostatní slovesa, a to tam, kde je v přítomném čase dlouhá samohláska (*prosím, dělám* atp. – zůstává *nesu, kryji* apod.).